

**Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ
ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ**

(Σημεία βιβλικής και πολιτισμικής ανθρωπολογίας)

ΥΠΟ
ΘΩΜΑ ΑΝΤ. ΙΩΑΝΝΙΔΗ

Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ*

(Σημεία βιβλικής και πολιτισμικής ανθρωπολογίας)

ΥΠΟ

ΘΩΜΑ ΑΝΤ. ΙΩΑΝΝΙΔΗ

Πτυχ. Θεολ. - Φιλ., Δρος Θεολ.

Λέκτορας Πανεπιστημίου Αθηνών

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Φύση και λειτουργία του βιβλικού λόγου.

Όλα τα βιβλία της Καινής Διαθήκης κρινόμενα, από άποψη φιλολογική, αποτελούν μοναδικά και ανεπανάληπτα κείμενα στην ιστορία της παγκόσμιας γραμματείας. Οί συνθήκες συγγραφής τους διαφέρουν από εκείνες άλλων κειμένων της ανθρώπινης ιστορίας. Τόσο κατά το περιεχόμενο όσο και κατά τη μορφή¹ τους αποτελούν πρωτογενές και μοναδικό φαινόμενο του ανθρώπινου πνεύματος. Γράφηκαν από θεόπνευστους συγγραφείς της αρχέγονης Έκκλησίας (Β' Πέτρ. 1,21· Β' Τιμ. 3,16), περιέχουν το ίδιο λυτρωτικό μήνυμα για τον άνθρωπο και τον κόσμο, το όποιο εκφράζουν μέσα από διαφορετικές ιστορικές και ιεραποστολικές συν-

---

* Εισήγηση σε Έπιστημονική Συνάντηση Θεολόγων που διοργάνωσε το Γραφείο Σχολικών Συμβούλων της Δ/σης Β/θμιας Έκπ/σης Δ. Αττικής (Αθήνα, 14 Μαρτίου 2006), με θέμα: «Η Διαχρονική αξία της Αγίας Γραφής».

1. Ο Ν. Ματσούκας διακρίνει στην Αγία Γραφή: «διήκουσες έννοιες, έκφραστική λιτότητα, πλοκή εικόνων άκρωσ συναρπαστική, παραβολική και συμβολική γλώσσα ύψηλης δημιουργίας και ρωμαλέα νοήματα, που εξάπαντος δίνουν σε τούτα τα κείμενα όχι μονάχα ένότητα, αλλά και άπαραμίλλη ποιητική όμορφιά σε πάμπολλα σημεία», *Παλαιάς και Καινής Διαθήκης Σημεία νοήματα άποτυπώματα* (ΦΘΒ 49), Θεσσαλονίκη 2002, σ. 11.

θήκες και άντανανκλουν τις κοινωνικές και θρησκευτικές άντιλήψεις τής έποχής συγγραφής τους².

Τò περιεχόμενο των βιβλίων τής Κ.Δ. παρουσιάζει διπλό χαρακτήρα, θεϊσ³ και άνθρώπινο⁴. Είναι ίερή «Γραφή» τής Έκκλησίας, αλλά και ένα ιδιότυπο λογοτεχνικό κείμενο. Δέν είναι ούτε μόνο ιστορία, ούτε μόνο λόγος Θεοῦ, αλλά περιλαμβάνει ύποδείξεις, προβληματισμούς και θεολογικές έπεξεργασίες. Οί ίεροί συγγραφείς των κειμένων τής Κ.Δ. άνπευθύνονται σέ μιá συγκεκριμένη έκκλησία ή σέ πολλές έκκλησίες, για να άντιμετωπίσουν τις άνάγκες τους, πού δέν είναι μόνο κηρυκτικές, λειτουργικές και άπολογητικές, αλλά και κοινωνικές και πολιτισμικές. Μé τις παρεμβάσεις τους, άλλοτε συμβάλλουν στην καθιέρωση και άναπαραγωγή στερεοτύπων άντιλήψεων τής παραδοσιακής κοινωνίας, όρισμένες όμως φορές τις θέτουν σέ άμφισβήτηση και στοχεύουν στην ύπέρβασή τους⁵.

Στή μακραινώνη παράδοση τής έκκλησιαστικής ζωής τά κείμενα τής Κ.Δ.: α) διαμόρφωσαν κοινωνικές άντιλήψεις και πανανθρώπινες άξίες

2. Βλ. Ί. Καραβιδόπουλου, *Είσαγωγή στην Καινή Διαθήκη* (BB 1), Θεσσαλονίκη 1998, σ. 16 έ.: Τοῦ ίδιου, «Η Παλαιά Διαθήκη ως Άγία Γραφή τής Έκκλησίας», *Σύν* 84 (2002), σ. 8· Ί. Παναγόπουλου, *Είσαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Άθήνα 1994, σσ. 430-434· D.C. Duling, *Insights from Sociology for New Testament Christology: A Test Case*, SBL, Seminar Papers, 1985, pp. 351-368.

3. «Τόν θεϊον χαρακτήρα τής Άγίας Γραφής εκφράζουν πάσαι αί έν τόπω και χρόνω ιστορικά άποκαλύψεις τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ περι τής σωτηρίας τοῦ κόσμου δια τής ένσαρκώσεως, τής ζωής και τοῦ έργου τοῦ Υἱοῦ και Λόγου τοῦ Θεοῦ έν τῷ προσώπω τοῦ Ίησοῦ Χριστοῦ», βλ. Μ. Σιώτου, «Η Άγία Γραφή εις τήν Έλληνικήν Όρθόδοξον Έκκλησίαν», *ΕΕΘΣΑ ΚΗ'* (1989), σ. 39. Πρβλ. Σ. Άγουρίδου, «Θεός και ιστορία κατά τήν Άγίαν Γραφήν», *ΣΘΘ* 1 (1966), σσ. 7-21 [= *Έκκλ* 43 (1966), σσ. 135-141].

4. «Τόν άνθρώπινον χαρακτήρα τής Άγίας Γραφής συνιστᾶ αυτή αύτη ή γραπτή διατύπωση των έν τόπω και χρόνω γενομένων άποκαλύψεων τοῦ Θεοῦ. Δια τόν χαρακτήρα τοῦτον προσλαμβάνει όλως ιδιαιτέραν άξίαν ή προσωπική σφραγίς τοῦ συγγραφέως ένός έκάστου των βιβλίων τής Άγίας Γραφής, διότι αύτη συνιστᾶ τήν πλέον κατηγορηματικήν ιστορικήν μαρτυρίαν περι τής πραγματικότητος των άποκαλύψεων τοῦ Θεοῦ», βλ. Μ. Σιώτου, *ό.π.*, σ. 40.

5. Βλ. Δ. Πασσάκου, «Η κοινότητα τοῦ Ματθαίου. Θεολογικά δεδομένα κάτω άπό κοινωνιολογικό πρίσμα», σπό *Τò κατά Ματθαῖον Εὐαγγέλιο*. Προβλήματα μεταφραστικά, φιλολογικά, ιστορικά, έρμηνευτικά, θεολογικά. Είσηγήσεις Ζ' Συνάξεως Όρθόδοξων Βιβλικών Θεολόγων, Άθήνα 1996, σ. 263· Ί. Πέτρου, «Η Βίβλος ως ίερο και πολιτισμικό κείμενο. Κοινωνιολογική θεώρηση», σπό *Θείος Λόγος Λόγος Τέχνης. Διακείμενα* 6 (2004), σ. 14· L.E. Keck, «On the Ethos of Early Christians», *JAAR* 42 (1974), σ. 449έ.

πού ἐπηρέασαν τὴν πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἱστορία τοῦ κόσμου⁶, ἀλλὰ καὶ β) ὀδήγησαν σὲ διασπάσεις καὶ αἰρέσεις ἐξαιτίας τῶν ἀκραίων ἐρμηνειῶν καὶ ἐφαρμογῶν τους. Ὁ Ἰ. Πέτρου ὑπογραμμίζει: «Ὅταν ἓνα βιβλίο διαβάζεται ἐπὶ τόσους αἰῶνες, εἶναι φυσικὸ ὅτι ἄλλοτε ἐπηρεάζει τὴν κοινωνία καὶ τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, ἄλλοτε γίνεται τὸ μῆλον τῆς ἔριδος ἢ ὀδηγεῖ σὲ διαιρέσεις καὶ ἀντιπαραθέσεις. Ἀκόμη, συμβάλει στὴν παραγωγή ἀξιῶν καὶ ἀντιλήψεων πού γίνονται παγκόσμια δεκτές⁷. Μπορεῖ κανεὶς διαβάζοντας τὴν Κ.Δ. νὰ στηρίξει διάφορες ἀντιλήψεις θετικὲς ἢ καὶ ἀρνητικὲς. Ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ὀρθὴ ἢ μὴ κατανόηση τοῦ ἱστορικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ πλαισίου συγγραφῆς τῆς⁸. «Μιὰ σωστὴ ἐρμηνεία τῆς Κ.Δ. σήμερα συνίσταται βέβαια στὴν ἀνίχνευση τῶν τότε προβλημάτων καὶ ἀπαντήσεων· παραμένει ὅμως ἡμιτελής, ἐὰν δὲν συσχετισθεῖ μὲ τὰ σημερινὰ προβλήματα»⁹.

Θὰ ἀναφέρουμε στὴ συνέχεια τέσσερα παραδείγματα διαφόρων ἀναγνώσεων τὰ ὁποῖα α) δείχνουν τόσο τὶς ἀντιλήψεις καὶ πρακτικὲς τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅσο καὶ τὶς διαχρονικὲς πολιτιστικὲς ἐπιρροὲς καὶ β) ἀπαντοῦν στὰ ἐρωτήματα: Ὁ πολιτισμὸς συνιστᾶ περιστασιακὸ στοιχεῖο ἢ οὐσιῶδες διαχρονικὸ συστατικὸ τῶν κειμένων τῆς Κ.Δ.; Ἀποτελεῖ ἐπιφαινόμενο ἢ οὐσία τοῦ βιβλικοῦ γεγονότος; Ποιὰ ἢ

6. «Οὐδὲν ἄλλο βιβλίον ἔχει ἐπηρεάσει τόσον τὴν ζωὴν ἀτόμων, κοινωνιῶν, καὶ λαῶν, ὅσον ἡ Ἁγία Γραφή. Ὅπως δὲ ἀποφασιστικῆς σημασίας ὑπῆρξεν ἡ δι' αὐτῆς ἀνάπτυξις τοῦ λεγομένου ἑλληνοχριστιανικοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ πνευματικωτέρου ὄλων τῶν πολιτισμῶν», βλ. Μ. Σιώτου, *ὁ.π.*, σ. 39. «Ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας συνεχίζεται μέσα στὴν ἱστορία ὑπὸ τούτες ἢ ἐκεῖνες τὶς νέες πολιτιστικὲς συνθήκες μέσα στὴ λειτουργικὴ, δογματικὴ, κηρυκτικὴ καὶ ποιμαντικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῶν αἰώνων», Σ. Ἀγουρίδη, *Ἐρμηνευτικὴ τῶν ἱερῶν κειμένων. Προβλήματα – Μέθοδοι Ἐργασίας* στὴν Ἐρμηνεία τῶν Γραφῶν, Ἀθήνα 2002, σ. 405.

7. Βλ. Ι. Πέτρου, *ὁ.π.*, σ. 15.

8. «Σήμερα ὅμως ἀναγνωρίζεται ὅλο καὶ περισσότερο ὅτι ἡ σημασία ἐνὸς κειμένου δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τὴ φιλολογικὴ του συνάφεια, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν εὐρύτερη συνάφεια, πολιτιστικὴ, πνευματικὴ κ.λπ., τῶν ἀναγνωστῶν του», βλ. Μ. Κωνσταντίνου, «Ἀκαδημαϊκὴ ἐρμηνευτικὴ τῆς Βίβλου καὶ Ἐκκλησία», σὲ *Τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο. Προβλήματα μεταφραστικά, φιλολογικά, ἱστορικά, ἐρμηνευτικά, θεολογικά. Εἰσηγήσεις Ζ' Συνάξεως Ὀρθοδόξων Βιβλικῶν Θεολόγων*, Ἀθήνα 1996, σ. 347.

9. Βλ. Ἰ. Καραβιδόπουλου, «Τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλικοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος», σὲ *Πρακτικὰ Α' Συνεδρίου Θεολόγων Βορείου Ἑλλάδος «Τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στὴ Μέση Ἐκπαίδευση σήμερα»* (Σκοποὶ καὶ οὐσιαστικὰ περιεχόμενά του), *Κοιν* 24,3 (1981), σ. 348.

συμβολή τους στο σημερινό πολιτισμό, που διέρχεται κρίση και αντιμετώπιζει αδιέξοδα όχι μόνο σε επίπεδο διανοητικών σχέσεων, αλλά και σε όλοκληρο το πλαίσιο της δημιουργίας; Ποιό λόγο προβάλλει στις θρησκευτικές αντιθέσεις, τις εθνικιστικές αντιπαραθέσεις, τις φυλετικές διακρίσεις, το οικολογικό πρόβλημα; Είναι νοητό ένα σύγχρονο Σχολείο χωρίς τη διδασκαλία της Βίβλου;

1. Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΙ Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ ΩΣ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Το πρωτοχριστιανικό κήρυγμα απευθύνεται σε έναν κόσμο πολύμορφο και θρησκευτικά πλουραλιστικό, πανομοιότυπο και παράλληλο προς τη σημερινή πολύπτυχη θρησκευτικά πραγματικότητα¹⁰. Ἡ ἐπισημανση μερικῶν δειγμάτων συνάντησης, ἐπικοινωνίας καὶ ἀντιπαραθέσης τοῦ εὐαγγελίου πρὸς τὴν εἰδωλολατρία τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου καὶ τὶς ἰουδαϊκὲς ἀντιλήψεις ἀναδεικνύει τὴ συγχρονικὴ καὶ διαχρονικὴ χρηστικότητα τῶν κειμένων τῆς Κ.Δ.

Ὅταν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γράφει: «Τοῦτο γάρ ἐστιν θέλημα τοῦ θεοῦ, ὁ ἁγιασμός ὑμῶν, ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πορνείας εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ, μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδότα τὸν θεόν» (Α΄ Θεσ. 4,3-5) ἢ «οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ θεὸς ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ ἀλλ' ἐν ἁγιασμῷ» (Α΄ Θεσ. 4,7) καὶ «ἄρα οὖν μὴ καθεύδωμεν ὡς οἱ λοιποὶ ἀλλὰ γρηγορῶμεν καὶ νήφωμεν. Οἱ γὰρ καθεύδοντες νυκτὸς καθεύδουσιν καὶ οἱ μεθυσκόμενοι νυκτὸς μεθύουσιν· ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες νήφωμεν» (Α΄ Θεσ. 5,6-8), δὲν δίνει γενικὲς καὶ ἀόριστες ἠθικὲς προτροπές, ἀλλὰ ὑπαινίσσεται συγκεκριμένες καὶ γνωστὲς στοὺς ἀναγνώστες του θρησκευτικὲς καταστάσεις, πὺν γιὰ τοὺς χριστιανούς «τὰ γὰρ κρυφῆ γινόμενα ὑπ' αὐτῶν αἰσχρόν ἐστιν καὶ λέγειν» (Ἐφεσ. 5,12), φράση παράλληλη πρὸς τὴν τοῦ Δημοσθένη «Οὔτοι γὰρ εἰσιν οἱ τελοῦντες ἀλλήλους τῷ ἰθυφάλλῳ, καὶ τοιαῦτα ποιοῦντες ἃ πολλὴν αἰσχύνην ἔχει καὶ λέγειν»¹¹. Στὴν ὑπαρξή

10. Βλ. σχετικὰ Ἰ. Καραβιδόπουλου, «Ὁ θρησκευτικὸς πλουραλισμὸς τῆς ἐποχῆς τῆς ἐμφάνισης τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ σημερινοῦ κόσμου», *Καθ' ὁδόν* 16 (2000), σσ. 19-28.

11. Βλ. Δημοσθένους, Κατὰ Κόνωνος 17, 14-16, W. Rennie, *Demosthenis Orationes* III, Oxonii 1931 (ἀνατύπωση 1960), σ. 1261.

«θεῶν πολλῶν» καὶ «κυρίων πολλῶν» (Α΄ Κορ. 8,5) ὀφείλεται καὶ ἡ ὁμολογία τῆς πρώτης ἐκκλησίας: «ἀλλ' ἡμῖν εἷς θεὸς ὁ πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς δι' οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ» (Α΄ Κορ. 8,6).

Ἡ πολιτιστικὴ, γιὰ λόγους ἱεραποστολικούς, προσαρμοστικότητα τοῦ Παύλου «τοῖς πᾶσιν γέγονα πάντα» (Α΄ Κορ. 9,22) δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ ἐπισημαίνει τὴν κενότητα τῆς ζωῆς τῶν εἰδωλολατρῶν. Στὸ θαῦμα τῆς θεραπείας ἑνὸς ἐκ γενετῆς χωλοῦ στὰ Λύστρα, οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς ἐνθουσιασμένοι λέγουν «οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς, ἐκάλουν τε τὸν Βαρναβᾶν Δία, τὸν δὲ Παῦλον Ἐρμῆν, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ ἡγούμενος τοῦ λόγου» (Πράξ. 14,11β-12), ὁ ἱερέας, μάλιστα, τοῦ ναοῦ τοῦ Δία ἔφερε ταύρους νὰ θυσιάσει στοὺς δύο ἀποστόλους, οἱ ὅποιοι ἀντιδρῶν «λέγοντες· ἄνδρες, τί ταῦτα ποιεῖτε; καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν ἄνθρωποι εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς ἀπὸ τούτων τῶν ματαίων ἐπιστρέφειν ἐπὶ θεὸν ζῶντα, ὃς ἐποίησεν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· ὃς ἐν ταῖς παρωχημέναις γενεαῖς εἶασεν πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν· καίτοι οὐκ ἁμάρτυρον αὐτὸν ἀφῆκεν ἀγαθουργῶν, οὐρανόθεν ὑμῖν ὑετοὺς διδοὺς καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ὑμῶν» (Πράξ. 14,15β-17). Στὸν Ἄρειο Πάγο μὲ τὴ φράση τοῦ ποιητῆ Ἄρατου «τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν» (Πράξ. 17,28) ἀσκεῖ κριτικὴ στὸ θρησκευτικὸ πλουραλισμὸ καὶ προβάλλει τὸ αἴτημα τῆς μετάνοιας, ὡς ἐπιστροφή στὸν ἀληθινὸ Θεό (Πράξ. 17,30)¹². Ἡ ἴδια τοποθέτησή του διαπιστώνεται στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ εὐαγγελιστικοῦ ἔργου συνοψίζεται στὴ φράση: «ἐπεστρέψατε πρὸς τὸν θεὸν ἀπὸ τῶν εἰδώλων δουλεύειν θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ» (Α΄ Θεσ. 1,9)¹³. Παραγγέλλει ὄχι τὴν προσαρμογὴ, ἀλλὰ τὴν ἀπόρριψη

12. Βλ. Γ. Γαλίτη, *Ἡ Μετάνοια ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ* (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περ. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 56 (1973), 454-464), Θεσσαλονίκη 1974 (= *Ἐρμηνευτικά τῆς Καινῆς Διαθήκης*. Πανεπιστημιακὰ Παραδόσεις, Θεσσαλονίκη 1984, σσ. 461-478· M. Hoffer, *Metanoia (Bekehrung und Busse) im Neuen Testament*, Tübingen 1949).

13. Βλ. Θ. Ἰωαννίδη, «Εἶδωλα καὶ ἀληθινὸς Θεὸς στὴν Α΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολή», στὸ *Οἱ δύο πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὲς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*. Προβλήματα μεταφραστικά, φιλολογικά, ἱστορικά, ἐρμηνευτικά, θεολογικά. Εἰσηγήσεις Θ' Συνάξεως Ὁρθοδόξων Βιβλικῶν Θεολόγων, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 125-144.

τῆς κρατούσας πολυθεΐας καὶ τῆ σύγκρουση τῆς νέας πίστεως πρὸς τὴν παραδοσιακὴ πολιτικὴ ἀπολυταρχία¹⁴.

Ὡς πρὸς τὸν ἰουδαϊκὸ κόσμο ἢ τοὺς ἰουδαΐζοντες ἀντιπάλους τοῦ πρῶτου χριστιανικῆ ἐκκλησία, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος κρίνει ἀρνητικὰ κάθε θρησκευτικὴ τοποθέτηση, ποὺ σχετικοποιεῖ τὴν ἀπόλυτη ἀξία τοῦ μοναδικοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος τοῦ σταυροῦ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ τῆς θεολογίας του. Κηρύττει ἓνα εὐαγγέλιο ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὰ νομοκεντρικὰ στοιχεῖα¹⁵ ἢ ἀπὸ τὰ θρησκευτικὰ καὶ πολιτιστικὰ στοιχεῖα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ¹⁶.

Ἡ ἀπόλυτη αὐτὴ θέση τοῦ Παύλου, ἢ ὁποία θεμελιώνεται ὄχι μόνον στὴ θεωρία, ἀλλὰ καὶ στὰ γεγονότα τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τῆς ἐκκλησίας, δημιουργεῖ κοινωνικὴ κρίση καὶ προκαλεῖ ἀνατροπὲς τῶν στερεοτύπων ἀντιλήψεων τόσο στὸν ἐθνικὸ εἰδωλολατρικὸ κόσμῳ, ὅσο καὶ στὸν ἰουδαϊκὸ νομοκεντρισμό¹⁷. «Οὐ γάρ ἐστιν διαστολή (ἐθνικῶν ἢ Ἰουδαίων), πάντες γάρ ἡμαρτον καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ θεοῦ δικαιούμενοι δωρεὰν τῆ αὐτοῦ χάριτι διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Ρωμ. 3,22-24).

Εἶναι δυνατόν, μετὰ ἀπὸ ὅσα λέχθησαν, νὰ βρεῖ κανεὶς ἀφετηριακὰ σημεῖα γιὰ μιὰ βιβλικὴ ἀντιμετώπιση τῆς σημερινῆς πολιτισμικῆς καὶ θρησκευτικῆς πολυμορφίας; Ποιὰ σημεῖα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου ἢ τῆς ἱεραποστολικῆς του δραστηριότητος ἐπιτρέπουν διαφορετικὴ τοπο-

14. Ἔτσι ἐξηγεῖται τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Παῦλος καὶ Σίλας ὀδηγοῦνται στοὺς «πολιτάρχες» τῆς Θεσσαλονίκης μὲ τὴν πολιτικὴ κατηγορία ὅτι «οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες οὗτοι καὶ ἐνθάδε πάρεισιν, οὓς ὑποδέδεκται Ἰάσων καὶ οὗτοι πάντες ἀπέναντι τῶν δογμάτων Καίσαρος πράσσουν βασιλέα ἕτερον λέγοντες εἶναι Ἰησοῦν» (Πράξ. 17,6β-7). Πρβλ. Ἰ. Καραβιδόπουλου, «Τὸ κοινωνικὸ μήνυμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», τοῦ ἰδίου, *Βιβλικὲς Μελέτες Γ'* (BB 28), Θεσσαλονίκη 2004, σ. 72 ε. Βλ. Σ. Ἀγουρίδη, «Ὁ Παῦλος στὴν Ἀθήνα (Πράξ. 17,16-34)», *ΔΒΜ* 14 (1985), σσ. 24-80, [= «Ἐὰρ γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις;» Ἐρμηνευτικὲς καὶ Ἱστορικὲς Μελέτες σὲ ζητήματα τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, Ἀθήνα 1989, σσ. 194-210].

15. Βλ. Β. Στογιάννου, *Χριστὸς καὶ Νόμος. Ἡ Χριστοκεντρικὴ θεώρησης τοῦ Νόμου εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, Θεσσαλονίκη 1976.

16. Βλ. Ἰ. Καραβιδόπουλου, «Ἡ ἀλήθεια τοῦ εὐαγγελίου καὶ οἱ ἄδοκοῦντες» στὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴ κεφ. 2», στὸ *Ἡ πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Προβλήματα μεταφραστικὰ, φιλολογικὰ, ἱστορικὰ, ἐρμηνευτικὰ, θεολογικὰ. Εἰσηγήσεις Ἡ' Συνάξεως Ὁρθοδόξων Βιβλικῶν Θεολόγων*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 149.

17. Βλ. J. Lambrecht, «University and Diversity in Galatians 1-2», *Pauline Studies. Collected Essays*, 1994, σ. 177.

θέτηση ἔναντι ἄλλων θρησκειῶν ἢ ἀνθρώπων, ποὺ ἔχουν ἄλλες θρησκευτικὲς ἀντιλήψεις; Τὸ ἐρώτημα, ὅπως τίθεται σήμερα ἀπὸ ὀρισμένους θεολόγους στὴν πιὸ ὀξεῖα του διατύπωση: Εἶναι μοναδικὴ ἡ ἀλήθεια, ποὺ διακηρύττει ὁ Χριστιανισμὸς ἢ μιὰ ἀπὸ τίς ἀλήθειες; Σύγχρονοι δυτικοὶ θεολόγοι κάνουν λόγο γιὰ τὴν ἀνάγκη μετατόπισης τῆς θεολογίας ἀπὸ τὴ Χριστοκεντρικότητα στὴ Θεοκεντρικότητα συμβάλλοντας σὲ μιὰ προσέγγιση τῶν θρησκειῶν. Ἄλλοι κάνουν λόγο γιὰ θεολογία τῆς πράξης, ἐπειδὴ βλέπουν τίς δυσκολίες συνύπαρξης τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας μὲ τὴν πίστη τῶν ἄλλων θρησκειῶν¹⁸. Ἐκεῖνο ποὺ δημιουργεῖ συζητήσεις εἶναι ἡ ἐκτίμηση τῆς πλουραλιστικῆς πραγματικότητας καὶ ἡ ἔνταξη τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος στὸ πολυ-πολιτισμικὸ καὶ πολυ-θρησκευτικὸ πλαίσιο τῆς ἐποχῆς μας¹⁹.

Στὸ λόγο του στὸν Ἄρειο Πάγο (Πράξ. 17), παρὰ τὴν πλήρη ἀντίθεση τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας γιὰ τὴν κρίση καὶ τὴν ἀνάσταση πρὸς τὴν ἑλληνικὴ ἀντίληψη περὶ θανάτου, βρῖσκει ὁ Παῦλος σημεῖο προσέγγισης τῆ φράση τοῦ ποιητῆ Ἄρατου γιὰ τὴ συγγένεια Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Στὰ Λύστρα ἐπίσης διακηρύττει ὅτι ὁ Θεός «οὐκ ἀμάρτυρον αὐτὸν ἀφῆκεν ἀγαθουργῶν, οὐρανόθεν ὑμῖν ὑετοὺς διδοὺς καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ὑμῶν» (Πράξ. 14,17). Μπορεῖ, συνεπῶς, νὰ ἰσχυριστεῖ κανεὶς ὅτι ὅποια θρησκευτικὴ διδασκαλία δέχεται τὴν ἀναφορὰ τοῦ ἀνθρώπου στὸ Θεὸ πρὸ-

18. Βλ. G. Orth, *Du sollst nicht bekehren deines Nächsten Kind*, 1995, σσ. 54-57.

19. «Συχνάκις ὑποστηρίζεται σήμερον, ὅτι ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, διὰ τῶν μορφῶν τοῦ ὁποίου ὁ πρῶτος Χριστιανισμὸς ἐξέφρασε τὴν πίστιν του, ἦτο ἀπλῶς καὶ μόνον ἓνας τοπικὸς πολιτισμικὸς κόσμος, ὅπως ὅλοι οἱ ἄλλοι, καὶ ὡς ἐκ τούτου πρέπει τὸ εὐαγγέλιον τῆς Ἀγίας Γραφῆς νὰ ἐκφρασθῆ σήμερον συμφώνως πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῶν διαφόρων πολιτισμῶν τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας, καὶ ὄχι μὲ τὰ δόγματα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα ἰσχύουν μόνον διὰ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν. Τοῦτο εἶναι ἐσφαλμένον, ἐπειδὴ ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς χαρακτηρίζεται καὶ διακρίνεται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἐδημιούργησε τόσον τὴν συνείδησιν περὶ τοῦ πανανθρωπίνου ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὰς ἰδιαιτερότητας τῶν ἐκάστοτε κοινωνικῶν δομῶν, ὅσον καὶ τὴν συνείδησιν περὶ τῆς ἀληθοῦς φύσεως τοῦ θείου μὲ κριτικὴν διαφοροποίησιν ἀπὸ τὰς στενάς ἀντιλήψεις τῆς ἰδιαίτερας πολιτιστικῆς παραδόσεως. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἦτο δυνατὸν ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ χριστολογικοῦ κηρύγματος, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει τὰ ὄρια τῆς ἰουδαϊκῆς λαϊκῆς θρησκείας καὶ ἀποβλέπει εἰς πανανθρώπινον ἰσχύν, νὰ εὔρη εἰς τοὺς τύπους τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως τὴν ἀνάλογον πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ἀνωτέραν μορφῆν», W. Pannenberg, «Ὁ Χριστιανισμὸς ὡς οἰκουμένη θρησκεία», (μτφρ. Ἰ. Παναγόπουλος), *Θεολ* 56,3 (1985), σ. 605.

πει νὰ τύχει σεβασμοῦ καὶ ἀναγνώρισης ἐκ μέρους τῶν χριστιανῶν. Μετὰ τὸ «ἐποίησέν τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ παντὸς προσώπου τῆς γῆς» συμπληρώνει ὅτι ὅλα τὰ ἔθνη ἐτάχθησαν «ζητεῖν τὸν θεόν, εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὔροιεν» (Πράξ. 17,26-27).

Στὸν ὕμνο τῆς ἀγάπης (Α΄ Κορ. 13), ὡς ιδιότητες τῆς ἀγάπης ἐξαίρονται ἡ ὑπομονή, ἡ μακροθυμία, ἡ ἐλπίδα, χαρακτηριστικὰ τὰ ὁποῖα θεμελιώνουν μιὰ θεολογία τῆς ἀνεξιθρησκίας²⁰. Ἡ ἀγάπη, ἄλλωστε, θεωρεῖται ὡς «μείζων» τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδας («Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη» Α΄ Κορ. 13,13). Στὴν ἀρχὴ τοῦ ὕμνου λέγεται ὅτι, καὶ ἂν ἀκόμη ἔχει κανεὶς «πᾶσαν τὴν γνώσιν» καὶ «πᾶσαν τὴν πίστιν» χωρὶς τὴν ἀγάπη δὲν ἔχει καμία ὑπόστασις (Α΄ Κορ. 13,2).

Ἡ ἀρνητικὴ κριτικὴ καὶ ἡ ἀπόρριψη τῆς εἰδωλολατρίας συνοδεύεται ἀπὸ μιὰ ριζοσπαστικὴ γιὰ τὴν ἑλληνορωμαϊκὴ κοινωνία Ἡθικὴ, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῶν «οἰκείων τῆς πίστεως» καὶ ἐπεκτείνεται σὲ ὅλους τοὺς πολίτες. Ἐνδεικτικὲς εἶναι οἱ φράσεις: «ὄρατε μὴ τις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τινὶ ἀποδοῖ, ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε [καί] εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας» (Α΄ Θεσ. 5,15), «ὕμᾱς δὲ ὁ Κύριος πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι τῇ ἀγάπῃ εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας» (Α΄ Θεσ. 3,12) καὶ «ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας» (Γαλ. 6,10). Οἱ προτροπὲς αὐτὲς εἶναι ἐνδιαφέρουσες καὶ σήμερα.

Ἡ οἰκουμενικότητα τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν σημαίνει μισαλλοδοξία καὶ φανατισμό, οὔτε καὶ ἡ ἀνεκτικότητα στὶς ἄλλες θρησκευτικὲς πεποιθήσεις συνελάγεται παραίτηση ἀπὸ τὴ βεβαιότητα γιὰ τὸ «ὑπερέχον τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ» (Φιλιπ. 3,8). Ἔτσι ἀναδεικνύονται ἀπὸ τὰ κείμενα τῆς Κ.Δ. οἱ προϋποθέσεις, οἱ ὁποῖες εὐνοοῦν τὸ ἄνοιγμα πρὸς τὸ θρησκευτικὰ «ἄλλο» καὶ τὸν ἀνοιχτὸ διάλογο μεταξὺ διαφορετικῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων καὶ τρόπων ζωῆς.

20. Βλ. I. Broer - R. Schuter, *Christentum und Toleranz*, Darmstadt 1996, σσ. 57-82.

2. Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Ἡ ἐποχή μας βρίσκεται στὴ διεγκυστίνδα δύο τάσεων: τῆς παγκοσμιοποίησης καὶ τοῦ αὐτοπεριορισμοῦ. Ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ παραμερίζονται τὰ σύνορα καὶ ἐνοποιεῖται ὁ κόσμος, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀναπτύσσονται ἐσωστρεφεῖς διεργασίες καὶ ἐθνικοὶ ἢ φυλετικοὶ αὐτοπεριορισμοί²¹.

Ἡ παγκοσμιοποίηση ὡς ὄρος καὶ ὡς κατάσταση εἶναι πολυσύνθετο φαινόμενο, ποὺ ἐκδηλώνεται σὲ διάφορα ἐπίπεδα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς: στὸ οἰκονομικὸ, τὸ πολιτικὸ, τὸ ἠθικὸ, τὸ κοινωνικὸ, τὸ ἐπιστημονικὸ, τὸ πολιτιστικὸ, τὸ θρησκευτικὸ, τὸ πνευματικὸ. «Ἡ παγκοσμιοποίηση εἶναι ἡ διαμόρφωση μιᾶς χωρὶς σύνορα οἰκουμενικῆς ἐπικράτειας, ὅπου θὰ δεσπόσει μιὰ ἐνιαία οἰκονομικὴ, πολιτικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἐξουσία μὲ ἓνα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μονοσήμαντο χαρακτήρα»²². Εἶναι μιὰ πραγματικότητα, ποὺ συνδυάζει θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ στοιχεῖα: α) Ἐνῶ φαινομενικὰ εὐνοεῖ τὴν ἀμοιβαία προσέγγιση τῶν ἀνθρώπων, ἀμβλύνει τοὺς διαχωριστικοὺς φραγμοὺς καὶ διευκολύνει τὴν ἐπικοινωνία, στὴν πραγματικότητα ὁδηγεῖ στὴ μαζοποίηση, στὴν ἰσοπέδωση τῶν πολιτισμῶν, στὸ συγκερασμὸ τῶν θρησκειῶν, στὴν ὁμογενοποίηση τῆς ἐμφάνισης καὶ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἀνθρώπων²³. β) Παρότι οἰκοδομεῖται στὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου, στὴν πραγματικότητα ὁ ἄνθρωπος βρίσκεται στὸ περιθώριο. Κυρίαρχο στοιχεῖο τοῦ κόσμου καὶ κριτήριο γιὰ τὴ δόμηση τῆς ζωῆς δὲν εἶναι πλέον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἡ οἰκονομικὴ δύναμη,

21. Βλ. Γ. Μαντζαρίδη, *Παγκοσμιοποίηση καὶ παγκοσμότητα. Χίμαιρα καὶ ἀλήθεια*, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 13.

22. Βλ. Ν. Μασσούκα, «Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ παγκοσμιοποίηση», στὸ *Θεολογία καὶ κόσμος σὲ διάλογο*. Τιμητικὸς Τόμος στὸν Καθηγητὴ Γεώργιο Ἰ. Μαντζαρίδη, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 369. «Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη θὰ μπορούσε νὰ μιλήσει κανεὶς γιὰ ἓναν ἀναδυόμενο κοσμοπολιτισμὸ ὃχι μόνο στὴν οἰκονομικὴ σφαῖρα (ὅπου τὸ ξεπέραςμα τῶν κρατικῶν συνόρων ἀπὸ τὸ πολυεθνικὸ κεφάλαιο ἀποτελεῖ μιὰ κυρίαρχη πραγματικότητα) ἀλλὰ καὶ στὴν πολιτικὴ, κοινωνικὴ καὶ πολιτισμικὴ σφαῖρα», Ν. Μουζέλη, «Κοσμοπολιτισμὸς: Ἡ παγκοσμιοποίηση τῶν ἀξιών καὶ οἱ ἐχθροὶ τους – Ἡ πρόκληση τῆς Ὁρθοδοξίας», στὸ *Ἰσλάμ καὶ φονταμενταλισμὸς. Ὁρθοδοξία καὶ παγκοσμιοποίηση*, Ἀθήνα 2004, σ. 108.

23. Βλ. Γ. Μαντζαρίδη, *ὅ.π.*, σ. 14.

ὅπως ἐνυλώνεται μέσα ἀπὸ τὶς διαφορῶν μορφῶν ἐξουσίες²⁴. γ) Ἐνῶ προωθεῖται ἡ ἐνοποίηση τοῦ κόσμου καὶ τῆς σύγχρονης σκέψης, ὑποστηρίζεται ὅτι οἱ πολιτιστικὲς διαφορὲς θὰ ἀποτελοῦν τὴ βάση γιὰ διαιρέσεις καὶ συγκρούσεις²⁵.

Ἡ παγκόσμια ἱστορία ἀναφέρει πλῆθος τάσεων καὶ προσπαθειῶν παγκοσμιοποίησης. Ἐνδεικτικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ ὁ ἑλληνοκεντρικὸς κόσμος μὲ χαρακτηριστικὰ: τὴν οἰκουμενικότητα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, τὶς μετακινήσεις προσώπων καὶ λαῶν, τὴν ἀνταλλαγὴ πολιτιστικῶν ἀγαθῶν, τὶς συνεχεῖς σὲ τοπικὸ καὶ περιφερειακὸ ἐπίπεδο συγκρούσεις, τὴν αἴσθησι ἀνασφάλειας τῶν πολιτῶν, τὸ θρησκευτικὸ συγκρητισμὸ, τὴ σύγχυσι ἀξιῶν, τὸν ἠθικὸ σχετικισμὸ καὶ ἀποπροσανατολισμὸ²⁶. Πρόκειται γιὰ καταστάσεις, ποὺ ἐπιδιώκονται μὲ τὴν ποικιλόμορφη κυριαρχία καὶ καταδυναστεύσι τῶν ἀνθρώπων. Κατὰ τὸ λόγο τοῦ Χριστοῦ: «οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν καὶ οἱ μεγάλοι αὐτῶν κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν» (Μάρκ. 10,42).

Ἡ παγκοσμιοποίησι θὰ πρέπει νὰ διακριθεῖ ἀπὸ τὴν παγκοσμιότητα²⁷, ἡ ὁποία εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴ χριστιανικὴ προοπτικὴ τῆς ἱστο-

24. Βλ. Ἰ. Πέτρου, «Τὸ οἰκουμενικὸ ὄραμα σὲ ἐποχὴ παγκοσμιοποίησης», *Καθ' ὁδόν* 14 (1998), σ. 24.

25. Βλ. S.P. Huntington, *The Clash of Civilizations*, New York 1996.

26. Βλ. H.-J. Gehrke, *Ἱστορία τοῦ ἑλληνοκεντρικοῦ κόσμου* (μτφρ. Ἀ. Χανιώτης), Ἀθήνα 2000, σσ. 110-149 καὶ 262-280· Κ. Μπελέζου, «Παγκοσμιοποίησι καὶ Καινὴ Κτίσι», *ΕΕΘΣΑ ΛΗ'* (2003), σ. 500.

27. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Β. Γιούλτσης, «Ἀντίθετα (ἀπὸ τὸν ὄρο παγκοσμιοποίησι) εἶναι ὄχι μόνον εὐκαταία, ἀλλὰ καὶ ἐπιδιώξιμη ἡ χρῆσι τοῦ ὄρου παγκοσμιότητα, ποὺ κατατείνει στὴν ἀξιολογικὴ ἀνάτασι καὶ ἐπιδιώξι, στὴν πολιτιστικὴ καὶ ἠθικὴ προσέγγισι προτύπων εἰρήνης, ἀνθρωπισμοῦ, συναδέλφωσις, φιλίας, καταλλαγῆς καὶ ἀμοιβαιότητις μεταξὺ προσώπων καὶ λαῶν. Αὐτὴν τὴν παγκοσμιότητα καὶ μάλιστα μὲ οἰκουμενικὴ προοπτικὴ, ἀποδέχεται ἡ Ὁρθόδοξι Ἐκκλησία, γιὰτι προσβλέπει στὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, τὸν παγκόσμιο ἄνθρωπο Ἰησοῦ, ποὺ μὲ τὴ θυσία του ἀνύψωσε τὴν ἀνθρώπινη ἀτομικὴ ὑπαρξι σὲ παγκόσμιο πρόσωπο», «Παγκοσμιοποίησι, Ὁρθοδοξία καὶ Παιδεία», στὸ *Κοσμοπολιτικὸ καὶ Παγκοσμιοποίησι*, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 140· Ἀ. Κάρμη, «Παγκοσμιοποίησι – Παγκοσμιότητα. Προτάσεις ὀρθοδόξου χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας καὶ κοινωνιολογίας», *ΕΕΘΣΑ ΛΣΤ'* (2001), σσ. 879-952. Γιὰ τοὺς ὄρους «οἰκουμένη», «οἰκουμενικὸς» βλ. Ἀ. Νικολαΐδη, *Θέματα Οἰκουμενικῆς Κίνησις*, Ἀθήνα 1998, σ. 15· π. Γ. Μεταλληνοῦ, «Ρωμαϊκὴ Οἰκουμενικότητα καὶ Ὁρθόδοξι Παγκοσμιοποίησι», τοῦ ἰδίου, *Συναντήσις*. Ἐρευνητικὲς Ἀνιχνεύσις στὴν ἱστορία καὶ τὸ παρόν, Ἀθήνα 2005, σσ. 233-246· Μ. Μπέζου, «Ἀπὸ τὴν Παγκοσμιοποίησι στὴν Οἰκουμενικότητα», *Εὐθύνη* 336 (1999), σσ. 600-603.

ρίας και θεμελιώνεται θεολογικά στην ἐντολὴ τοῦ Ἀναστημένου Χριστοῦ πρὸς τοὺς μαθητὲς του και δι' αὐτῶν πρὸς τὴν ἐκκλησία: «πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη» (Ματθ. 28,19) και ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ «πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει» (Μάρκ. 16,15). Στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, στὴν ἐρώτηση τῶν μαθητῶν πρὸς τὸν Ἀναστάνα «Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθίστανεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραήλ;» ἡ ἀπάντηση τοῦ Χριστοῦ εἶναι «οὐχ ὑμῶν ἐστὶν γνῶναι χρόνους ἢ καιροὺς οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, ἀλλὰ λήμψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς και ἔσεσθέ μου μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλὴμ και [ἐν] πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ και Σαμαρεία και ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. 1,6-8). Τὸ «ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ «πάντα τὰ ἔθνη» και «πάσῃ τῇ κτίσει» τῶν δύο πρώτων εὐαγγελιστῶν²⁸.

Ὅπως διαπιστώνεται και ἀπὸ τὰ κείμενα τῆς Κ.Δ., ἡ ἐπικράτηση τῶν ἀρχῶν και πρακτικῶν τῆς παγκοσμιοποίησης ἀποτελεῖ οὐσιαστικὴ παραφθορὰ και πλήρῃ ἀντιστροφή τοῦ πνεύματος τῆς βιβλικῆς παγκοσμιοτήτας: α) Προβάλλεται ἡ προτεραιότητα τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου ἐναντι τῶν θεσμῶν, οἱ ὁποῖοι πρέπει νὰ τὸν ὑπηρετοῦν και ὄχι νὰ τὸν ὑποδουλῶνουν, κατὰ τὸ γνωστὸ λόγιον τοῦ Χριστοῦ «τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο και οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον» (Μάρκ. 2,27)²⁹. Ἡ ἱστορικὴ ἐπιβίωση και ἡ κοινωνικὴ εὐταξία χρειάζονται νόμους, θεσμοὺς και ἀξίες, οἱ ὁποῖες ὁμως πρέπει νὰ τὸν βοηθοῦν και νὰ μὴν τὸν δυναστεύουν³⁰. β) Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος βλέπει τὸν

28. Βλ. Χ. Οἰκονόμου, *Οἱ ἀπαρχές τῆς οἰκουμενικότητος τῆς Ἐκκλησίας* (ΣΑΧ 1), Θεσσαλονίκη 1997. Κατὰ τὸν Ἰ. Καραβιδόπουλο, «δὲν θὰ εἶχε κανεὶς ἄδικο νὰ θεωρήσει τὸ δίκτυο μὲ τὰ 153 ψάρια τοῦ 21ου κεφ. τοῦ Ἰωάννη ὡς παράλληλον τῆς ἱεραποστολικῆς ἐντολῆς τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τοὺς μαθητὲς κατὰ τοὺς Συνοπτικοὺς ἴπορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη» (Μθ 28,19), και ἴπορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει» (Μκ 16,15), ὡστε μὲ τὴ δύναμιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος νὰ γίνουν οἱ μαθητὲς μάρτυρες τοῦ εὐαγγελίου ἴἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πρ 1,8), «Ἰωάννεια οἰκουμενικότητα. Ἐρμηνευτικὰ σχόλια στὰ 153 ψάρια τοῦ Ἰω. 21,11», στὸ *Ὁρθοδοξία και Οἰκουμένη*. Χαριστήριος τόμος πρὸς τιμὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου Α', Ἀθήνα 2000, σ. 25.

29. Βλ. Ἰ. Καραβιδόπουλο, *Τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον* (ΕΚΔ 2), Θεσσαλονίκη 1988 (ἀνατύπωση 2003), σσ. 126-128· F. Gils, «Le sabbat a été fait pour l'homme et non l'homme pour le sabbat» (Μκ 2,27), *RB* 69 (1962), σσ. 506-523.

30. Βλ. Γ. Μαντζαρίδη, *ὁ.π.*, σ. 107.

ἄνθρωπο μέσα σὲ μιὰ οἰκουμενικὴ προοπτικὴ, χωρὶς διακρίσεις θρησκευτικές, φυλετικές, κοινωνικές, «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θήλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3,28). Στὴν προοπτικὴ αὐτὴ ὁ ξένος, ὁ ἄλλοεθνής, ὁ ἀλλόφυλος καὶ αὐτὸς ὁ ἐχθρὸς γίνεται ἀδελφός. Προνόμια ἢ ἐλλείψεις, ἀξιώματα ἢ ταπεινὴ καταγωγὴ, διαφορὸς ἐθνικότητος, θρησκείας, φυλῆς, φύλου ἢ κοινωνικῆς κατάστασης χάνουν τὸ ὁποιοδήποτε ἔρεισμα μπροστὰ στὴν ἀπόλυτη ἀξία τοῦ «ἄλλου» ὡς ἀδελφοῦ, «πάντες γὰρ υἱοὶ θεοῦ ἓστε» (Γαλ. 3,26)³¹. γ) Σὲ ἓνα κόσμον μὲ συνεχῶς διευρυνόμενες ἀνάγκες ἐπίκαιρη εἶναι ἡ περὶ «αὐτάρκειας» διδασκαλία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου³² πρὸς τοὺς Κορινθίους: «δυνατεῖ δὲ ὁ θεὸς πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς ὑμᾶς, ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν» (Β΄ Κορ. 9,8). Ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ στοὺς Φιλιππησίους «ἐγὼ γὰρ ἔμαθον ἐν οἷς εἰμι αὐτάρκης εἶναι»

31. Βλ. Β. Γιούλτσι, «Ὁ 'ἄλλος' ὡς 'πλησίον' ἢ ὑπέρβαση τῆς ξενοφοβίας στὴ θεολογία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», στὸ *Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο*. Πρακτικὰ Διεθνοῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου «Η΄ Παύλεια», Βέροια 2002, σ. 104· τοῦ ἰδίου, «Φυλετικές διακρίσεις» σύγχρονη μετακοινωνιολογικὴ προσέγγιση», στὸ *Διακονία*. Ἀφιέρωμα στὴ μνήμη Βασιλείου Στογιάννου, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 367. «Ὁ φυλετισμός, ἢ ἀνισότης μεταξὺ τάξεων, ἐθνῶν, φύλων, ὁ παραγκωνισμὸς τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων εἶναι σαφὲς ὅτι, ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἀνωτέρω χριστιανικῆς θεωρήσεως, ἀποτελοῦν ἀλλοτριώσεις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἄρνησιν τῆς βασικῆς ἀρχῆς ὅτι "οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος ἢ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν ἢ θήλυ..." (Γαλ. 3,28· πρβλ. Ρωμ. 2,11), ἄρνησιν τῆς ἀρχῆς τῆς ἐνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τῆς λυτρώσεως ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου φυράματος ἐν Χριστῷ καί, τελικῶς, ἀντίστασιν εἰς τὸ βασικὸν σχέδιον τοῦ Θεοῦ διὰ μιάν κοινωνίαν ἀγάπης», Α. Γιαννουλάτου (Ἐπισκόπου Ἀνδρούσης), «Πρὸς παγκόσμιον κοινότητα. Δυνατότητες καὶ εὐθύναι (ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς)», *ΕΕΘΣΑ Κ΄* (1973), σ. 489. Ὁ W. Pannenberg ὑπογραμμίζει: «Εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀρχεγόνου Χριστιανισμοῦ ὅμως τὰ ἔθνη καὶ τὰ κράτη εἶχαν τοπικὸν χαρακτῆρα ἐν σχέσει πρὸς τὴν παγκόσμιον οἰκουμενικότητα τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὴ ἡ παγκόσμιος οἰκουμενικότης τῆς Ἐκκλησίας πρὲπει σήμερον νὰ ἀνανεωθῇ, ἐὰν ἡ Ἐκκλησία διεκδικῇ ἀξιοπιστίαν εἰς τὸν κόσμον, ὡς σημεῖον τῆς παγκοσμίου κοινωνίας τῆς θείας βασιλείας, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ τέλος τῆς ἱστορίας», «Ὁ Χριστιανισμὸς ὡς οἰκουμενικὴ θρησκεία», *ὁ.π.*, σ. 609.

32. Βλ. Χ. Οἰκονόμου, «Αὐτάρκης καὶ αὐτάρκεια στοὺς Στωϊκοὺς καὶ στὸν Ἀπόστολο Παῦλο», στὸ *Ἡ πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολή*. Εἰσηγήσεις Γ΄ Συνάξεως Ἑλλήνων Βιβλικῶν Θεολόγων Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης, *ΔΒΜ* 9, 2 (1980), σσ. 17-34 (= *Εἰσηγήσεις Α΄, Β΄, Γ΄ Συνάξεων Ἑλλήνων Βιβλικῶν Θεολόγων Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης*, Ἀθήνα χ.χ., σσ. 17-34).

(Φιλιπ. 4,11) καὶ ὑπογραμμίζει στὴν Α΄ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολή «οὐδὲν γὰρ εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον, ὅτι οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι δυνάμεθα· ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα» (6,7-8). δ) Στὴ σχέση «εἶναι» καὶ «ἔχειν» ἡ Κ.Δ. προβάλλει τὴν ὑπεροχὴ καὶ προτεραιότητα τοῦ «εἶναι» ἔναντι τοῦ «ἔχειν» θεωρώντας τὸ δεύτερο ὑπηρετικὸ τοῦ πρώτου καὶ ἐπισημαίνοντας τὸν κίνδυνο νὰ ἀφανιστεῖ τὸ πρῶτο, ὅταν τὸ δεύτερο ἀπὸ ὑπηρετικὸ γίνῃ κυρίαρχο καὶ δυναστικὸ. Ὁ Χριστὸς στὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλία του λέγει: «Οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλεῖον ἐστὶν τῆς τροφῆς καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος;» (Ματθ. 6,25). Ὁ ἄφρων πλούσιος τῆς γνωστῆς παραβολῆς (Λουκ. 12,16-21) ἄφησε τὰ ἀγαθὰ του, πὺν κατὰ τὴ γνώμη του ἦταν «κείμενα εἰς ἔτη πολλά» (Λουκ. 12,19) νὰ συνθλίβουν τὸ «εἶναι» του καὶ νὰ χάσει ἔτσι τὴ ζωὴ του³³. Ὁ Παῦλος ἀπαριθμώντας διάφορες ἀμαρτωλὲς καταστάσεις, τὴν πορνεία, τὴν ἠθικὴ ἀκαθαρσία, τὸ πάθος καὶ τὴν κακὴ ἐπιθυμία, σταματᾷ στὴν πλεονεξία χαρακτηρίζοντάς τὴν ὡς εἰδωλολατρία (Κολ. 3,5).

Παγκοσμιοποίηση καὶ παγκοσμιότητα εἶναι δυὸ ἔννοιες τυπικὰ συμφθεῖς, ἀλλὰ οὐσιαστικὰ ἀντίθετες. Ὁ ἄνθρωπος βρίσκεται στὸ κέντρο τῆς χριστιανικῆς παγκοσμιότητος, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἀλλοτριώνεται καὶ συνθλίβεται μὲ τὴν παγκοσμιοποίηση. Ἡ χριστιανικὴ παγκοσμιότητα προβάλλει τὸν ἀνεπανάληπτο καὶ μοναδικὸ χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου ὡς προσώπου, δὲν καταργεῖ, ἀλλὰ προϋποθέτει τὴ διατήρηση καὶ τὸ σεβασμὸ τῶν ἰδιαιτεροτήτων τῶν προσώπων, τῶν λαῶν καὶ τῶν πολιτισμῶν, ἐνῶ ἡ παγκοσμιοποίηση, ἀντίθετα, ἰσοπεδώνει λαοὺς καὶ πολιτισμοὺς, φαλκιδεύει τὶς ἐλευθερίες καὶ καταργεῖ τὶς ἀρχὲς τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἠθικῆς. Θὰ προτιμήσει ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος τὴν αὐθεντικότητα τοῦ «εἶναι» του ἢ θὰ τὸ ἀφήσει νὰ συντριβεῖ κάτω ἀπὸ τὸ βᾶρος τοῦ «ἔχειν»; Θὰ ἀντιληφθεῖ ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖται «ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ;» (Ματθ. 16,26). Θὰ συνειδητοποιήσει ὅτι «οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνω ζήσεται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένω διὰ στόματος θεοῦ;» (Ματθ. 4,4)³⁴.

33. Βλ. Ἰ. Καραβιδόπουλου, «Παῦλειος λόγος καὶ παγκοσμιοποίηση», στὸ Ὁ Χριστὸς στὸ κήρυγμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Πρακτικὰ Διεθνούς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου «ΣΤ΄ Παύλεια», Βέροια 2000, σσ. 105-116 [= Βιβλικὲς Μελέτες Γ΄ (BB 28), Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 38-50]· Χ. Οἰκονόμου, «Παγκοσμιοποίηση καὶ παύλεια θεολογία», ΔΒΜ 21/22 (2002-2003), σσ. 131-146.

34. Βλ. (Ἀρχοντῶν) Βαρθολομαίου, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, «Ἠθικά

3. Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

Ένα άλλο πολύ βασικό χαρακτηριστικό τής εποχής μας, πού συνδέεται άμεσα με τις εξελίξεις σέ παγκόσμιο επίπεδο, είναι ή πολυ-πολιτισμικότητα. Αυτή συνεπάγεται μιá διαφορετική κατανόηση τής σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας. Οί σημερινές κοινωνικές δομές δημιουργούν νέες πρωτόγνωρες πολιτιστικές καταστάσεις. Ή Κ.Δ. είναι πλήρης από μηνύματα για τήν αξία του ανθρώπου, για τήν κοινωνία και τήν αλληλεγγύη μεταξύ των ανθρώπων, για τò ενδιαφέρον για τόν «άλλο», για τήν αντιμετώπιση άκόμη και του έχθρου ως άδελφου, για τή συνάντηση με τόν ξένο, για τήν υπέρβαση κοινωνικών στερεοτύπων³⁵.

α) Στην κοινωνία ó «άλλος»³⁶ μπορεί νά είναι ó φίλος, ó έχθρος ή ó αντίπαλος, ó συγγενής, ó γνωστός, ó άγνωστος ή ó ξένος. Αυτή ή σημασιολογική πολλαπλότητα εκφράζεται με διαφορετικά είδη άποστάσεων από τή φίλια έγγυτητα ως τήν πολέμια έχθρότητα. Ή βιβλική στάση σχετικοποιεί τήν άπόσταση από τόν «άλλο» και εισάγει για πρώτη φορά με τò κείμενο τής παραβολής του καλού Σαμαρείτη, άντι τής τοπικής-φυλετικής άπόστασης τήν τροπική έγγυτητα του «πλησίον» (Λουκ. 10,25-36)³⁷. Όχι μόνον καταρρίπτεται ή παλαιά φυλετική θρησκευτική αντίληψη περί «πλησίον», αλλά ριζικώς αντιστρέφεται τò στατικό έρώτημα, «τίς έστίν μου πλησίον;» (Λουκ. 10,29) με τò νέο, δυναμικό, «τίς πλησίον δοκεί σοί γεγονέναι;» (Λουκ. 10,36). Τò χρέος του χριστιανου είναι νά «γίνεται πλησίον» του όποιοδήποτε ανθρώπου, άνεξαρτήτως θρησκευτικών, έθνικών, φυλετικών ή άλλων έτεροτήτων.

διλήμματα τής παγκοσμιοποιήσεως», *Όρθοδοξία* 6, 1 (1999), σσ. 28-32 (= Όμιλία εκφωνηθείσα κατά τò 29ο Παγκόσμιο Οικονομικό Forum στο Νταβός τής Έλβετίας, 2.2.1999).

35. Βλ. Σ. Άγουρίδη, «Ό κοινωνικοπροφητικός χαρακτήρας του άρχικου Χριστιανισμού», *ΔΒΜ* 11 (1982), σσ. 47-57 [= *Ή θρησκεία των σημερινών Έλλήνων (Χριστιανισμός και Κοινωνία)*, Άθήνα 1983, σσ. 27-41].

36. Βλ. Β. Γιούλτσι, «Ό 'άλλος' ως 'πλησίον' ή υπέρβαση τής ξενοφοβίας στη θεολογία του Άποστόλου Παύλου», *ό.π.*, σσ. 97-104.

37. Βλ. Γ. Τσανανά, «Ή παραβολή του σπλαχνικου Σαμαρείτη (Λκ 10,25-37)», στο *Καιρός. Τόμος τιμητικός στον Όμότιμο Καθηγητή Δ. Δόικο, Α'*, *ΕΕΘΣΘ ΤΘ* 4 (1994), σσ. 465-480.

Αὐτὴ ἡ στάση θεμελιώνεται ἀρχικὰ στὴ ζωὴ καὶ μετὰ στὴ θεολογία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Πρὶν ἀπὸ τὰ θαυμαστὰ γεγονότα τῆς μεταστροφῆς του στὴ Δαμασκό, ὁ Σαῦλος γνώρισε τὴν ἔσχατη ἐχθρότητα τοῦ «ἄλλου» στὸ λιθοβολισμὸ τοῦ πρωτομάρτυρα Στεφάνου, «Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῆ ἀναιρέσει αὐτοῦ» (Πράξ. 7,60). Στὸ διωγμὸ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, «Σαῦλος δὲ ἔλυμαίνετο τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος, σύρων τε ἄνδρας καὶ γυναῖκας παρεδίδου εἰς φυλακὴν» (Πράξ. 8,3) καὶ «προσελθὼν τῷ ἀρχιερεῖ ἠτήσατο παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς εἰς Δαμασκὸν πρὸς τὰς συναγωγάς, ὅπως ἐάν τινας εὔρη τῆς ὁδοῦ ὄντας, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, δεδεμένους ἀγάγῃ εἰς Ἱερουσαλήμ» (Πράξ. 9,1-2). Μετὰ τὴν ἐσωτερικὴ του μεταλλαγὴ ὁ «ἄλλος» ὀνομάζεται «πλησίον», «ἀδελφός», «συνεργός», «κοινωνός», «συστρατιώτης», «τέκνον ἀγαπητόν», «υἱὸς Θεοῦ». Στὴν Πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴ του γράφει: «Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε εἰ μὴ τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον νόμον πεπλήρωκεν... καὶ εἴ τις ἐτέρα ἐντολή, ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ἀνακεφαλαιοῦται [ἐν τῷ] ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται· τὸ πληρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη» (13,8-10) καὶ «ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε καὶ οὕτως ἀναπληρώσετε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ» (Γαλ. 6,2· πρβλ. Κολ. 3,13-14). Ἡ πρὸς ὄλους, ἀνεξαιρέτως, τοὺς ἀνθρώπους ἀγάπη καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς, «ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν διωκόντων ὑμᾶς, ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους» (Ματθ. 5,44-45).

β) Ἀντίστροφη πρὸς τὴν ἀνθρώπινη νοοτροπία κίνησις ἀποτελεῖ ἡ ἀκατανόητη γιὰ τὰ ἀνθρώπινα μέτρα ἀρχὴ τῆς «διακονίας». Ὁ Χριστὸς ἦλθε ὄχι ὡς «ὁ ἀνακείμενος», ἀλλὰ «ὡς ὁ διακονῶν» (Λουκ. 22,27). «Καὶ γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθεν διακονηθῆναι ἀλλὰ διακονῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν» (Μάρκ. 10,45). Τό «τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν» (Α΄ Κορ. 11,24) δὲν ἔχει ἀόριστη, ἀλλὰ ἀντιθέτως ἐνεστῶσα καὶ δυναμικὴ σημασία. Καλοῦνται οἱ χριστιανοὶ στὸ κάθε ἱστορικὸ παρὸν νὰ ἀναβαπτίζονται στὴ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ, ποὺ ἦταν ζωὴ κενώσεως, προσφορᾶς καὶ διακονίας τοῦ ἀνθρώπου³⁸. Ἀντίθετα πρὸς τὶς σχέσεις κυριότητος-ὑποτέλειας με-

38. Βλ. Σ. Ἀγουρίδου, «Ἡ μίμησις τοῦ Χριστοῦ», Ἐκκλ 41 (1964), σσ. 168-172 καὶ

ταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ὅπου κάθε ἄτομο ἐπιζητεῖ νὰ ἀποκτήσει προσδιοριστική δύναμη ἐπὶ τοῦ ἄλλου³⁹, προβάλλεται μιὰ κοινωνία ἀνθρώπων, ὅπου «ὄς ἂν θέλῃ μέγας γενέσθαι ἐν ὑμῖν ἔσται ὑμῶν διάκονος, καὶ ὄς ἂν θέλῃ ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος ἔσται πάντων δοῦλος» (Μάρκ. 10,43-44)⁴⁰.

γ) Τὰ δεδομένα τῆς Κ.Δ. μαρτυροῦν ὅτι ὁ Χριστὸς συγκρούστηκε μὲ ὄλες τὶς μορφές φυσικῶν καὶ κοινωνικῶν σχέσεων: πρὸς τοὺς οἰκείους του, «ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ» (Ματθ. 10,36), πρὸς τοὺς συμπατριῶτες του, «οὐκ ἔστιν προφήτης ἄτιμος εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ» (Ματθ. 13,57), πρὸς τὴ θρησκευτικὴ ἡγεσία, «Οὐαὶ δὲ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί» (Ματθ. 23,13), πρὸς τὸ Λαό, «Ἰερουσαλήμ Ἰερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν» (Ματθ. 23,37), «γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς» (Ματθ. 12,39), «ἄπιστος καὶ διεστραμμένη» (Ματθ. 17,17), πρὸς τοὺς Ἀποστόλους, «οὐκ οἶδατε τί αἰτεῖσθε» (Μάρκ. 10,38), «ἐκ τούτου πολλοὶ [ἐκ] τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω καὶ οὐκέτι μετ' αὐτοῦ περιεπάτουν» (Ἰω. 6,66)⁴¹. Ὁ Χριστὸς, σὲ ἀντίθεση πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι εἶναι «ἀνθρωπάρεσκοι» (Ἐφεσ. 6,6· Κολ. 3,22), φρονοῦν καὶ ποιοῦν «οὐ τὰ τοῦ θεοῦ ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώ-

200-204· Γ. Γαλίτη, «Τύπος τῶν πιστῶν», στὸ *Τμητικὸν ἀφιέρωμα εἰς τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης Ἱεροθέου ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τριακονταετοῦς ποιμαντορίας (1967-1997)*, Ὑδρα 1997, σσ. 357-364.

39. Κατὰ τὸ Χ. Βούλγαρη, «πᾶσαι αἱ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἀπαριθμήσεις παθῶν ἔχουν ὡς σκοπὸν τὴν ὑπογράμμισιν τῆς ἀντικοινωνικῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου, συνεπείᾳ τῆς ἁμαρτίας, ὅπως καὶ πᾶσαι αἱ ἀπαριθμήσεις ἀρετῶν ὑπογραμμίζουν τὴν κοινωνικότητα αὐτοῦ, ἀποκαθιστωμένην καὶ βιουμένην ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς Ἐκκλησίας», «Ἡ Ἐκκλησία ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν κοινωνία κατὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην», *Ἐκκλησιαστικὸς Κήρυκας* 3 (1991), σ. 38.

40. Βλ. Κ. Σκουτέρη, «Ἐκκλησία καὶ διακονία (Μελέτη τῆς περικοπῆς Α' Κορινθ. 11,17 - 12,31)», *Ἐκκλησιαστικὸς Κήρυκας* 1 (1989), σσ. 208-222· Ι. Ζηζιούλα (Μητροπολίτη Περγάμου), «Ἡ Ἐκκλησία ὡς κοινωνία» (μτφρ. Α. Μπισάνη-Πέτρου), *Καθ' ὁδόν* 10 (1995), σσ. 41-53· Γ. Γαλίτη, «Μαρτυρία καὶ διακονία ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ», στὸ *Πόνημα εὐγνωμον. Τμητικὸς τόμος ἐπὶ τῇ 40ετηρίδι συγγραφικῆς δράσεως καὶ τῇ 35ετηρίδι καθηγεσίας τοῦ Βασιλείου Μ. Βέλλα*, Ἐν Ἀθήναις 1969, σσ. 130-149· τοῦ ἰδίου, «Ἡ Ἐκκλησία ὡς κοινωνία καὶ ὡς προσωπικὴ ἐμπειρία», στὸ *Εἰκοσιπενταετηρὶς Ἀρχιερατείας Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Διοδώρου Α'*, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1988, σσ. 130-141.

41. Βλ. Μ. Φαράντου, «Ἡ ἀγάπη καὶ αἱ διαστροφαὶ αὐτῆς: Ὀντολογικὴ προσέγγις-σιν ἐνὸς φαινομένου», *ΕΕΘΣΑ Α'* (1995), σσ. 100-102.

πων» (Μάρκ. 8,33), ποιεῖ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, «ἐμὸν βρωμά ἐστιν ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον» (Ἰω. 4,34).

Μὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα κατανοεῖται καὶ ὁ ἔλεγχος καὶ ἡ κριτικὴ, ὅπου ἐκδηλώνεται τὸ κακὸ τόσο στὸν ἰδιωτικὸ, ὅσο καὶ στὸν κοινωνικὸ χῶρο τῶν ἀνθρωπίνων δραστηριοτήτων. Ὁ Χριστὸς ἐπιτάσσει «μὴ κρινετε, ἵνα μὴ κριθῆτε» (Ματθ. 7,1). Ἄλλο πρᾶγμα ὅμως εἶναι ἡ κριτικὴ κατὰ τοῦ προσώπου καὶ ἄλλο ἡ κριτικὴ ἐπιμέρους συγκεκριμένων ἐνεργειῶν του μὲ βάση τὰ κριτήρια τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἀπώτερο σκοπὸ τὴ βελτίωση καὶ τὴν ἐποικοδομή, «τὰ τῆς οἰκοδομῆς τῆς εἰς ἀλλήλους» (Ρωμ. 14,19). Ἡ ἀγάπη δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἰδιωτικὴ εὐσέβεια καὶ φιλανθρωπία, ἀλλὰ ἔχει εὐρύτερο κοινωνικὸ περιεχόμενο. Στηρίζει τὸ θετικὸ καὶ ἐποικοδομητικὸ, ἐλέγχει καὶ καταπολεμᾷ τὸ ἀρνητικὸ καὶ ἀπάνθρωπο, σύμφωνη πρὸς τὰ κοινωνικὰ αἰτήματα τοῦ Εὐαγγελίου τῆς ἐπὶ τοῦ Ὁροῦς Ὁμιλίας, «μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ...οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης» (Ματθ. 5,6· 5,10).

Οἱ ἄνθρωποι καλοῦνται νὰ ἀναζητοῦν τρόπους ἐφαρμογῆς τῶν οὐσιωδῶν αὐτῶν μηνυμάτων τῆς Κ.Δ., πού ἔχουν διαχρονικὴ ἀξία παρὰ τὶς ἀλλαγές, οἱ ὁποῖες ἐπέρχονται στὸ πολιτιστικὸ περιβάλλον. Στὸ Χριστιανισμὸ ἡ κοινοτικὴ ζωὴ δὲν εἶναι παθητικὴ συμμετοχὴ σὲ μιὰ δεδομένη κοινωνικὴ κατάσταση, ἀλλὰ δυναμικὴ μὲ πνεῦμα κατανόησης καὶ σεβασμοῦ τοῦ ἄλλου, κοινωνίας καὶ διακονίας, ἀγάπης καὶ συναδέλφωσης, ἀνεξαρτήτως ἐθνοφυλετικῆς ἢ ἄλλης προέλευσης καὶ καταγωγῆς.

4. Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ

Ἡ ζωτικὴ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου γιὰ μιὰ κοινωνία ἀγάπης δὲν περιλαμβάνει τὸν κόσμον ἀπλῶς ὡς ἀνθρωπότητα, ἀλλὰ καὶ ὡς φύση-κτίση. Τὰ οικολογικὰ προβλήματα, πού ἐκφράζουν τὴν οικολογικὴ κρίση⁴² τοῦ πολιτισμοῦ μας, εἶναι συνέπεια μιᾶς συγκεκριμένης στάσης τοῦ ἀνθρώ-

42. «Ἡ οικολογικὴ κρίση εἶναι ἓνα φαινόμενο πού δημιουργήσε ἡ ἀπληστία τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος θέλησε νὰ ἐκμεταλλευτεῖ ἀλόγιστα τὴ φύση, ξεχνώντας ὅτι εἶναι προσωρινὸς στὴ γῆ, ἀδιαφορώντας γι' αὐτοὺς πού θὰ ἔλθουν μετὰ ἀπὸ αὐτὸν καὶ πιστεύοντας ὅτι εἶναι ἰδιοκτήτης καὶ ὄχι ἀπλῶς χρήστης καὶ διαχειριστὴς τῆς κτίσεως», Γ. Γαλίτη, «Ἡ οικολογικὴ κρίση μέσα ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου», *Πεμπτουσία* 8 (2002), σ. 37.

που στὸν περιβάλλοντα κόσμο. Τὰ προβλήματα αὐτὰ δὲν εἶναι καινοφανῆ. Οἰκολογικὲς ἀλλοιώσεις καὶ καταστροφὲς συνέβαιναν ἀνέκαθεν στὴ γῆ. Στους νεότερους ὅμως χρόνους μὲ τὴν παρεμβολὴ τῆς διαρκῶς ἐξελισσόμενης ἐπιστήμης καὶ τεχνολογίας ἔλαβαν δραματικὲς διαστάσεις. Οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν ἱστορία τῶν προβλημάτων αὐτῶν ὑποστήριξαν ὅτι τὰ ἱστορικά τους αἷτια βρίσκονται στὴ χριστιανικὴ παράδοση⁴³. Ὁ κυριότερος κατ' αὐτοὺς παράγοντας, ποὺ εὐνόησε τὴν ἐμφάνισή τους, εἶναι ἡ βιβλικὴ διδασκαλία γιὰ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν κόσμο καὶ τὴ δυνατότητα κτήσης καὶ κατάκτησης τῆς γῆς (βλ. Γεν. 1,28)⁴⁴.

Ἐξετάζοντας τὴ σχέση ἀνθρώπου καὶ κτίσης ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς βιβλικῆς ἐρμηνείας καὶ θεολογίας σημειώνουμε τὰ ἑξῆς: α) Τὸ κείμενο τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου κατ' εἰκόνα Θεοῦ (Γεν. 1,27) ἐρμηνεύτηκε ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς κτίσματος πνευματικοῦ καὶ λογικοῦ, σὲ σχέση μὲ ὅλα τὰ ἄλλα κτίσματα. Στὴ βάση αὐτὴ ἡ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ «κατακυριεύσατε τὴν γῆ» (Γεν. 1,28) θεωρήθηκε ὡς σημεῖο τῆς ἴδιας ἀνθρώπινης ὑπεροχῆς⁴⁵, ποὺ στεροῦσε κάθε ἀξία ἀπὸ τὰ ἄλλα κτίσματα καὶ ἰδίως ἀπὸ τὴ νεκρὴ ὕλη.

Στὴν Κ.Δ. ἡ σχέση ἀνθρώπου καὶ κτίσης δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ ἔξω ἀπὸ τὴν ἱστορικότητα τοῦ Χριστοῦ. «Ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο» (Ίω. 1,14) καὶ «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν» (Ίω.

43. Βλ. L. White, *The Historical Roots of Our Ecological Crisis*, (Science 155, 10 March 1967, no 3767, pp. 1203-7)· Γ. Μαντζαρίδη, «Ἐκκλησία καὶ οἰκολογικὴ κρίση», στὸ *Ἄνθρωπος καὶ Περιβάλλον*. Δοκίμια γιὰ τὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν περιβάλλοντα κόσμο (Συνάντηση 3), Πάφος 1994, σσ. 52-54.

44. Κατὰ τὸ Ν. Νησιώτη, «αὐτὴ ἡ ἀνθρωποκεντρικὴ λογικότητα ὀδήγησε σὲ ἓναν σταδιακὸ διαχωρισμὸ ἀνάμεσα στὸ πνεῦμα καὶ τὴν ὕλη», «Ἡ πνευματολογικὴ Χριστολογία τῆς φύσεως καὶ οἱ συνέπειές της γιὰ τὴν οἰκολογία καὶ τὸν ὀλικὸ ἀνθρωπισμὸ» (μτφρ. Γ. Κυθραιώτης), στὸ *Ἄνθρωπος καὶ Περιβάλλον*. Δοκίμια γιὰ τὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν περιβάλλοντα κόσμο (Συνάντηση 3), Πάφος 1994, σ. 68. «Ἡ καταστροφὴ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ὀφείλεται στὴν καταστρατήγηση τῆς σχετικῆς ἀγιογραφικῆς ἐντολῆς 'κατακυριεύσατε τῆς γῆς' ἀπὸ τὸν πεπτωκότα ἀνθρωπο», Ἄ. Ἀνέστη, «Ἄνθρωπος – Περιβάλλον – Ἐκκλησία», *Κοιν* 56, 2 (2003), σ. 159.

45. Κατὰ τὸν Ἡ. Οἰκονόμου, «Ἡ ἀνατροπὴ τῆς ἀντιλήψεως γιὰ τὸν κόσμο καὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ εἰσήχθη δεσπόζεται ἀπὸ τὴν ἰδέα ὅτι ὁ κόσμος βρίσκεται στὴν ἀπόλυτη ἐξουσία τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ τὸν ἐρευνᾷ καὶ νὰ τὸν ἐκμεταλλεῖται χωρὶς περιορισμὸ, ὡς κτῆμα του», *Θεολογικὴ Οἰκολογία. Θεωρία καὶ Πράξι*, Ἀθήνα 1994, σ. 211.

1,3), ἢ «τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται» (Κολ. 1,16). Ὁ Λόγος δὲν εἶναι μιὰ ἰδέα, μιὰ ἀφηρημένη καὶ θεωρητικὴ διατύπωση. Πρόκειται γιὰ τὸ Λόγο Κτίστη, ὁ ὁποῖος ἔχει ὑπαρξὴ σωματικὴ καὶ ὕλική. Μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνα ὅλον, πνεῦμα καὶ σῶμα καὶ δὲν ὑπάρχει ποιοτικὴ προτεραιότητα μεταξὺ τῶν δύο⁴⁶, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν πλατωνικὴ διάκριση μεταξὺ ψυχῆς καὶ σώματος, ὕλης καὶ πνεύματος⁴⁷. Ὅρισμένοι, παρερμηνεύοντας χωρία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου, ἐπισημαίνουν στοιχεῖα δυαρχίας καὶ ἐχθρικὴ στάση τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν ὕλη (βλ. Γαλ. 5,19-21), χωρὶς νὰ λαμβάνουν ὑπόψη ὅτι οὔτε μὲ τὴ λέξη «σάρξ» ἐκφράζεται μόνον ἡ ὕλη καὶ τὸ σῶμα οὔτε μὲ τὸν ὄρο πνεῦμα μόνον ἡ ψυχὴ. Ἄλλωστε εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι δὲν παρακινεῖ τοὺς χριστιανοὺς νὰ σταυρώσουν τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὴ σάρκα μαζί μὲ τὰ πάθη καὶ τὶς ἐπιθυμίες της (Γαλ. 5,21)⁴⁸.

β) Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὑπογραμμίζει «ὅτι πᾶν κτίσμα θεοῦ καλὸν καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον» (Α' Τιμ. 4,4). Ἡ φύση, ὅταν δὲν αὐτονομεῖται, ἀλλὰ θεωρεῖται ὡς κτίση καὶ δημιουργία, φανερῶνει στὸν ἄνθρωπο τὴ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, «ὁ θεὸς γὰρ αὐτοῖς ἐφανερώσεν. τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασιν νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης» (Ρωμ. 1,19-20)⁴⁹. Ἐνῶ ἡ αὐτονόμηση τῆς κτίσης ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἔχει ὡς ἄμεσο ἀποτέλεσμα ὄχι μόνον τὴν εἰδωλολατρία, «οἵτινες μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ψεῦδει καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα» (Ρωμ. 1,25)⁵⁰, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναστάτωση στὶς φυλετικὲς σχέσεις, ἀφοῦ ἡ μὴ ὀρθὴ θεώρηση τῆς φύσης καὶ τῆς ὕλης ἔχει ἀντίκτυπο σὲ κάθε σχέση τοῦ ἀνθρώπου.

46. Βλ. Ν. Νησιώτη, *ὁ.π.*, σ. 72 ἔ.

47. Βλ. Γ. Γαλίτη, «Θεολογικὴ θεώρηση τῆς ὕλης», σὺν *Ἐπίσημοι Λόγοι ΕΚΠΑ*, τ. 30 (Μέρος Γ', 1991), Ἀθῆναι 1998, σσ. 1019-1034.

48. Βλ. Α. Κεσελόπουλου, «Ἡ ἐπίδραση τῆς παύλειας διδασκαλίας γιὰ τὸ φυσικὸ περιβάλλον στὴν πατερικὴ παράδοση», σὺν *Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ τὸ φυσικὸ περιβάλλον. Πρακτικὰ Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου «Ε' Παύλεια»*, Βέροια 1999, σσ. 243-259.

49. Βλ. Α. Νικολαΐδη, «Ἡ φύση ὡς διδασκαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου (Ἀπὸ τὴν οἰκονομία σὴ θεογνώσια καὶ ἀνθρωπογνώσια)», *ΕΕΘΣΑ ΛΣΤ'* (2001), σσ. 589-643· Ἡ Οἰκονόμου, *Ὁρθοδοξία καὶ Οἰκολογία* (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περ. *Ἐκκλησία*), Ἀθῆναι 1989, σ. 17 ἔ.

50. Βλ. Μ. Φαράντου, «Ἡθικὴ τοῦ φυσικοῦ κόσμου», *ΕΕΘΣΑ ΚΓ'* (1976), σσ. 40-51.

γ) Ἡ ὑπαιτιότητα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν πτωτικὴ του κατάσταση συμπεριέλαβε καὶ τὴν κτίση, ἡ ὁποία ἄθελα ὑποτάχθηκε στὴ ματαιότητα: «τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἔκοῦσα ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα» (Ρωμ. 8,20). Ἡ κτίση καὶ ὁ ἄνθρωπος βρίσκονται σὲ ἀλληλεξάρτηση καὶ ἀλληλεπίδραση κατὰ τὴν πορεία τους στὸ χρόνο καὶ τὴν ἱστορία⁵¹.

δ) Ἡ ἀντιθετικὴ διάκριση ἀνθρώπου καὶ κτίσης, ποὺ παρατηρεῖται στὴ σύγχρονη οἰκολογικὴ κρίση, δὲν ὑπάρχει στὴ βιβλικὴ παράδοση. Ὁ ἄνθρωπος πορεύεται πρὸς τὴν ἀνακαίνιση καὶ τὴ σωτηρία μέσα ἀπὸ τὴν κτίση καὶ μαζί με αὐτήν. Ἡ σωστὴ χρῆση τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου σκοπὸ ἔχει τὴν κάλυψη βασικῶν ἀναγκῶν καὶ δὲν ἐκπίπτει σὲ παράχρηση ἢ κατάχρηση τοῦ κόσμου, «οἱ χρώμενοι τὸν κόσμον ὡς μὴ καταχρώμενοι» ἀφοῦ «παράγει τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου» (Α΄ Κορ. 7,31). Ἡ φιλαργυρία καὶ ἡ φιλοκτημοσύνη ἀναγνωρίζονται ὡς «ρίζα πάντων τῶν κακῶν» (Α΄ Τιμ. 6,10).

ε) Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος⁵² διατυπώνει μὲ σαφήνεια τὴ θέση τῆς κτίσης στὸ ἔργο τῆς «ἐν Χριστῷ» ἀναδημιουργίας καὶ γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῆς στὴ σωτηρία, «πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν» (Ρωμ. 8,22) καὶ «ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ» (Ρωμ. 8,21)⁵³.

Ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι, κατὰ τὴ βιβλικὴ θεολογία, πτώση καὶ τῆς κτίσης⁵⁴. Ἡ ἐπανεύρεση τῆς ἀρχικῆς ἁρμονίας μετὰ τὸν ἄνθρωπο ἀπο-

51. Βλ. Ἰ. Γαλάνη, *Ἡ σχέση ἀνθρώπου καὶ κτίσεως κατὰ τὴν Καινὴ Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 90 ἔ.

52. Βλ. Ν. Πρωτοπαπᾶ, (Ἀρχιμ.), *Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ τὸ οἰκολογικὸ πρόβλημα* (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περ. *Ἐκκλησία*), Ἀθήνα 1987, [= *Ἐκκλησία* ΞΔ' (1987), φ. 11 καὶ 12].

53. «Ἡ κτίσις περιλαμβάνει τὴ φύση, τὴν ἱστορία καὶ τὸν ἄνθρωπο, ὡς σύνολο μέσα στὴ σωτηρία καὶ ἀναδημιουργικὴ πράξη τοῦ Πνεύματος, δυνάμει τῆς σωτηρίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ Πατρὸς γιὰ ὅλη Του τὴν κτίση ἡ ὁποία ὀδεύει πρὸς τὴν πλήρωσή της», Ν. Νησιώτη, *ὁ.π.*, σ. 75 ἔ. τοῦ ἰδίου, «Ἡ φύσις ὡς κτίσις», στὸ *Περιβάλλον καὶ Ὑγεία*, Ἀθήνα 1974, σσ. 449-466.

54. Ὁ Ἰ. Καραβιδόπουλος παρατηρεῖ: «Στὸ σύγχρονό μας πολυσυζητημένο οἰκολογικὸ θέμα τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὸ φυσικὸ περιβάλλον καὶ στὴν προσπάθεια διατήρησης ἑνὸς καθαροῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος δὲν λαμβάνονται συνήθως ὑπόψη οἱ βιβλικὲς πηγές ποὺ κάνουν λόγο ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ γιὰ τὴν παρακοὴ τοῦ ἀνθρώ-

τελεῖ ἀποφασιστικὴ συμβολὴ στὴν ἐπίτευξη γνήσιας παγκόσμιας κοινωνίας. Ὑπογραμμίζεται ἡ σύνδεση τῆς Χριστολογίας μὲ τὴν κοσμολογία καὶ ἀπορρίπτεται ἡ ἀνθρωποκεντρικὴ λογικοκρατία, πού ὀδηγεῖ στὴν ἔλλειψη σεβασμοῦ πρὸς τὴ φύση. «Ἄν στὴ Γένεση προηγήθηκε ἡ δημιουργία τῆς ὑπόλοιπης κτίσεως καὶ ἀκολούθησε τοῦ ἀνθρώπου, στὴν ἀναδημιουργία πρέπει νὰ ἀνακαινισθεῖ ὁ ἄνθρωπος, γιὰ νὰ ἀκολουθήσει ἡ ἀνακαίνιση καὶ ὅλου τοῦ ἄλλου κόσμου»⁵⁵.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ: Ἡ «βιβλικὴ ἀγωγή» χριστιανικὴ μορφωτικὴ ἀπαιτήση.

Ἄν τὸ μάθημα τῶν Ὁρησκειτικῶν ἐπιδιώκει νὰ παίξει ἕναν ρόλο οὐσιαστικὸ στὸ σύγχρονο σχολεῖο⁵⁶, θὰ χρειαστεῖ νὰ ἐπαναπροσδιορίσει τὸ χαρακτήρα, τὴν κατεύθυνση, τοὺς σκοποὺς καὶ τὸ περιεχόμενό του⁵⁷. Στὰ πλαίσια ἐνὸς ἀνοιχτοῦ σχολείου κάθε μάθημα ἐπιδιώκει νὰ παράσχει γνώσεις, νὰ ἀναπτύξει τὴν κριτικὴ σκέψη, νὰ διαπλάσει τὸ πνευματικὸ ἦθος τῶν μαθητῶν. Ἡ πρόταση ἐνὸς οὐδετεροθήρησκου σχολείου τῆς εὐρωπαϊκῆς δημοκρατικῆς ἀρχῆς προκαλεῖ τὸ ἐρώτημα: εἶναι νοητὸ ἕνα εὐρωπαϊκὸ σχολεῖο χωρὶς νὰ διδάσκεται ὁ Χριστιανισμός;

Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητήσει τὸ ρόλο τῆς Βίβλου στὴ δημιουργία πολιτισμοῦ μὲ οἰκουμενικὸ χαρακτήρα τόσο στὸ παρελθόν, ὅσο καὶ στὴν ἐποχὴ μας⁵⁸. Ἕνας κόσμος ἀνοιχτός, ὅπως εἶναι ὁ σημερινός,

---

που στὴ θεία ἐντολή, πού εἶχε ὡς συνέπεια καὶ τὴ δυσαρμονία ἀνθρώπου καὶ κτίσης, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη γιὰ τὸ ἀνακαινιστικὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ πού κοντὰ στὰ ἄλλα συνεπάγεται καὶ ἐπαναφορὰ στὴ σωστὴ σχέση ἀνθρώπου καὶ κτίσης», *Τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιο*, σ. 69 ἔ.

55. Βλ. Ἄ. Κεσελόπουλου, *ὁ.π.*, σ. 259.

56. «Σύγχρονο σχολεῖο ἐννοοῦμε, σήμερα, ὄχι τὸ ἕως τώρα γνωστὸ παραδοσιακὸ καὶ μὲ ὁμοιογενῆ μαθητικὸ πληθυσμὸ, ἀλλὰ σχολεῖο πολυεθνικότητας, πολυπολιτισμικότητας καὶ πολυθρησκευτικότητας», Π. Παλούκα, «Ἄ χαρακτήρας τοῦ μαθήματος τῶν Ὁρησκειτικῶν στὸ σύγχρονο σχολεῖο», *Κοιν* 48, 2 (2005), σ. 125.

57. Βλ. Πρακτικὰ πού ἐκδόθηκαν μὲ τὸν τίτλο: *Γιατί «Ὁρησκειτικὰ» σήμερα;* Τὸ μάθημα τῶν Ὁρησκειτικῶν στὸ Ἐνιαῖο Λύκειο, (Α' Συνάντηση Θεολόγων Καθηγητῶν, Βόλος, Ἀπρίλιος 1999), Ἀθήνα 2000· Ὁ. Γριζοπούλου, «Γύρω ἀπὸ τὸ διάλογο γιὰ τὸ μάθημα τῶν Ὁρησκειτικῶν. Κάποιες ἐπισημάνσεις», *Σύν* 83 (2002), σ. 61.

58. Βλ. Σ. Ἀγουρίδου, *Χριστιανισμὸς καὶ Πολιτισμὸς*, Ἀθήνα 1958. «Ὁ οἰκουμενικὸς χαρακτήρ τῆς Ἀγ. Γραφῆς ὡς στοιχείον δηλωτικὸν τῆς μορφωτικῆς ἀξίας τῆς Βίβλου δέον νὰ νοηθῆ ὄχι μόνον ἐξ ἐπόψεως τοῦ ἐν αὐτῇ διαλαμβανομένου ἀπωτέρου πα-

στὸν ὅποιο εὐνοοῦνται οἱ μετακινήσεις τῶν ἀνθρώπων, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ὁμοίομορφος. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητη ἡ καλλιέργεια τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἄλλου. Τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν μπορεῖ νὰ βοηθήσει μὲ τὴν κατάλληλη ἀξιοποίηση τῶν βιβλικῶν κειμένων, ποὺ προσφέρονται γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Δίνοντας βασικὲς ἀξίες μέσα ἀπὸ τὰ κείμενα-μνημεῖα μπορεῖ νὰ προκαλέσει τοὺς μαθητὲς νὰ προβληματιστοῦν τί σημαίνουν αὐτὰ στὴν ἐποχὴ μας⁵⁹. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ οἱ μαθητὲς μποροῦν νὰ κατανοήσουν τὰ σύγχρονα φαινόμενα, ὅπως τοῦ θρησκευτικοῦ πλουραλισμοῦ, τῆς παγκοσμιοποίησης, τοῦ κοινωνικοῦ αποκλεισμοῦ, τοῦ ρατσισμοῦ, τοῦ περιβάλλοντος κ.ἄ.

«Νὰ γνωρίσουν οἱ μαθητὲς ἀπευθείας ἀπὸ τὰ εὐαγγελικὰ κείμενα τὸ Θεάνθρωπο Ἰησοῦ Χριστὸ καὶ τὸν καινούργιο κόσμο τοῦ Θεοῦ (Ἰασιλεία τοῦ Θεοῦ)», ὅπως τὸν φανέρωσε γιὰ χάρη ὄλων τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴ ζωὴ, τὸ πρόσωπο, τὴ διδασκαλία, τὰ θαύματα καὶ τὸ ὄλο κοσμοσωτήριο ἔργο Του. Νὰ συνειδητοποιήσουν ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἀποτελοῦν τὰ παντοτινὰ θεμέλια καὶ ἀρχέτυπα ζωῆς –προσωπικῆς, ἐκκλησιαστικῆς καὶ κοινωνικῆς– καθὼς καὶ τὰ κριτήρια γιὰ τὴν ἀκριβῆ ἐκτίμηση ὧσων πραγματοποιήθηκαν ἢ παραλείφθηκαν ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς μέχρι σήμερα, ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ ὄραμα καὶ τὴν ἐλπίδα γιὰ ὅσα ἀκόμη ἀπομένουν καὶ πρέπει νὰ γίνουν. Νὰ ἐκτιμήσουν καὶ νὰ βιώσουν τὰ εὐαγγελικὰ γεγονότα τῆς Καινῆς Διαθήκης ὡς κάλεσμα γιὰ συνάντηση μὲ τὸν Χριστό, συμπόρευση μαζί Του καὶ εἴσοδο στὸν καινούργιο κόσμο τοῦ Θεοῦ»⁶⁰.

Ἔτσι ἐγκαταλείπεται ἡ ἀποστήθιση δοκιμίων καὶ ἡ διδασκαλία προσλαμβάνει τὴ μορφή μελέτης καὶ σπουδῆς βιβλικῶν κειμένων καθοριστικῶν γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς ἀνθρωπότητος⁶¹. Ἡ προ-

ρελθόντος, ἀλλὰ καὶ συμφάνως πρὸς τὸ χριστιανικὸν παρὸν καὶ τὸ μέλλον», Κ. Φράγκου, «Ἐκ τῆς πράξεως τῆς βιβλικῆς ἀγωγῆς» εἰς τὴν θεωρίαν τῆς αὐτῆς ἀγωγῆς», στὸ *Πόνημα εὐγνωμον*. Τιμητικὸς τόμος ἐπὶ τῇ 40ετηρίδι συγγραφικῆς δράσεως καὶ τῇ 35ετηρίδι καθηγεσίας τοῦ Βασιλείου Μ. Βέλλα, ἐν Ἀθήναις 1969, σ. 765 ἔ.

59. Βλ. Ἰ. Πέτρου, «Τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στὸ ἐλληνικὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα», *Καθ' ὁδόν* 17 (2001), σ. 35.

60. Βλ. Γ. Τσανανᾶ, «Στοιχειώδη γιὰ τὴ σκοποθεσία διδασκαλίας τῶν Θρησκευτικῶν στὴ Β/θμια Ἐκπαίδευση. Λεπτομερὲς σκοποθεσία γιὰ τὴ Β' Γυμνασίου», *Κοιν* 42, 3 (1999), σ. 267.

61. Βλ. Π. Καλαϊτζίδη, «Τὸ θρησκευτικὸ μάθημα στὴν ἐποχὴ τῆς πολυπολιτισμικό-

σφοδρὰ τῶν μορφωτικῶν ἀγαθῶν δὲν γίνεται μὲ ἀφηρημένα λόγια ἢ σχήματα. Τὸ κλασικὸ κείμενο τοῦ Ἐπιταφίου τοῦ Περικλέους, λόγου χάρι, μὲ μιὰ λιτὴ ἀνάλυση δημιουργεῖ πολὺ εὐκόλα δημοκρατικὸ φρόνημα παρὰ οἱ ἀφηρημένοι ἀφορισμοὶ καὶ οἱ προτροπές⁶². Κεντρικὴ ἐρμηνευτικὴ ἐπιδίωξη, κατὰ τὴ διδασκαλία τοῦ μαθήματος, θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀνάδειξη τῆς πνευματικῆς σημασίας τῶν βιβλικῶν κειμένων γιὰ τὸ σημερινὸ ἄνθρωπο⁶³.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ προκύπτει τὸ ἐρώτημα: Ποιὰ σχέση μπορεῖ νὰ ἔχει ἡ Βίβλος μὲ τὴν ἑλληνορθόδοξη παράδοση; Ἄν κανεὶς δὲν γνωρίζει θεμελιώδη στοιχεῖα τοῦ βιβλικοῦ κόσμου, δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβει τίποτε ἀπὸ μιὰ βυζαντινὴ ἐκκλησία, ἀπὸ μιὰ ὀρθόδοξη εἰκόνα, ἀπὸ ἓνα κείμενο τῆς βυζαντινῆς ἢ τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας. Ἄλλωστε τὸ ὄλο πνεῦμα τῆς Βίβλου ἔχει πανανθρώπινο χαρακτῆρα, ἀλλὰ καὶ συνάφεια μὲ τὴν ἑλληνορθόδοξη παράδοση⁶⁴.

Ἡ Βίβλος, ἀπὸ τὴν ὅποια προέρχεται ἡ ὕλη τοῦ βιβλικοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος, δὲν ἀποτελεῖ σύγγραμμα ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου· προϋποθέτει τὴν ἱστορία κάποιας ἐποχῆς ἢ κάποιων ἐποχῶν καὶ ἀπηχεῖ τις ἀντιλήψεις τοὺς μὲ τὰ ἐκάστοτε βασιανιστικὰ ἐρωτήματα. Ἡ ἐποχὴ ὅμως ἔχει σχέση μόνον μὲ τὸν τρόπο ἔκφρασης τοῦ βιβλικοῦ μηνύματος, ἐνῶ τὸ μήνυμα καθαυτὸ εἶναι ἀνεξάρτητο τῶν μεταβαλλόμενων συνθηκῶν ὑπερχρονικό, παραμόνιμο καὶ ἀναλλοίωτο⁶⁵.

τητας. Θεολογικά-πολιτιστικά δεδομένα καὶ προϋποθέσεις ἀλλαγῆς παραδείγματος», *Καθ' ὁδόν* 17 (2001), σ. 50.

62. Βλ. Ν. Μαρτσούκα, «Θεολογικὴ θεώρηση τῶν σκοπῶν τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος», *Σύν* 1, 1 (1982), σ. 41 [= *Τὸ Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στὴ Μέση Ἐκπαίδευση σήμερον* (Σκοποὶ καὶ οὐσιαστικὰ περιεχόμενά του). Πρακτικὰ Α' Συνεδρίου Θεολόγων Βορείου Ἑλλάδος, *Κοιν* 24, 3 (1981), σσ. 307-320].

63. Βλ. Σ. Ζουμπουλάκη, *Δοκίμια γιὰ τὴ θρησκεία καὶ τὴν πολιτικὴ*, Ἀθήνα 2002, σ. 114, ὑποσ. 2 [= συλλογικὸς τόμος: *Θρησκευτικὴ Παιδεία καὶ σύγχρονη κοινωνία. Θεσεις καὶ ἀντιθέσεις*, Ἀθήνα 2006, σ. 248, σημ. 2].

64. Βλ. Ν. Μαρτσούκα, «Μιὰ ἄλλη διάσταση τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος», *ΕΕΘΣΘ ΤΘ* 7 (1997), σ. 190 ἔ. [= *Καθ' ὁδόν* 17 (2002), σ. 19].

65. Βλ. Ἰ. Καραβιδόπουλου, «Τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενο τοῦ Βιβλικοῦ Θρησκευτικοῦ μαθήματος», *ὀ.π.*, σ. 343 ἔ.